

Є.В. Рябоштан

*кандидат політичних наук, заступник директора
Інституту міжнародних відносин, завідувач кафедри
міжнародної інформації та інформатики
Київського міжнародного університету*

"HUMAN SECURITY"¹ – НОВИЙ АКАДЕМІЧНИЙ НАПРЯМОК У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

*Досліджено актуальність нового освітнього напрямку
"Безпека людства", проблеми його впровадження до
навчального процесу у ВНЗ країн Європи, України, Росії та
Білорусії.*

*Ключові слова: безпека людства, забруднені
території, Європейський освітній простір, радіація,
Tempus.*

У сучасних наукових колах проблема безпеки далеко вийшла за межі визначення військових загроз, їх виявлення й усунення. Класичні концепції безпеки – лібералістична та реалістична, були сформовані в період протистояння глобальних геополітичних центрів. Відтак поняття безпеки складалося зі стереотипів і концепцій, які передбачали збройні конфлікти. Наукова думка вважає, що в основі реалістичного й лібералістичного підходів міститься етатизм.

Нині загальноновизнаною концепцією є твердження про те, що безпека людини та суспільства складається з, окрім військового, ще й політичного, суспільного/соціального, економічного, екологічного, науково-технічного, інформаційного та низки інших значущих складників.

---

* Безпека людини

Велика кількість досліджень присвячена кожному з наведених вище напрямів. Проте комплексний підхід з'явився досить нещодавно. Нові трактування міжнародної та національної безпеки були сформовані після розпаду СРСР. Базувалися вони на критиці традиційних концепцій. Насамперед слід згадати соціальний конструктивізм, який є уособленням постмодерністських і неомарксистських ідей. Зокрема, у межах критичного підходу було перенесено центр уваги дослідників з держави до окремого індивідуума. Відзначалося, що окремі інститути й держава можуть бути не лише гарантами безпеки людини, але й навпаки – джерелом загроз [1].

Нові типи загроз, а саме: стан навколишнього середовища, бідність, тероризм, економічний розрив між країнами – гостро поставили перед міжнародною спільнотою питання розробки інструментів розв'язання глобальних проблем. Відтак, актуальність концепції "HumanSecurity" є нині незаперечною [2].

Уперше поняття "Human Security" було вжите в доповіді ООН 1994 р. "Human Development Report", щорічного документа в межах Програми Розвитку ООН. Зазначається, що на тлі проблем територіальної безпеки та національних інтересів країн губляться повсякденні потреби людства. Головною проблемою запропонованого підходу стала відсутність чіткої ідентифікації проблемної ділянки.

Самими авторами була здійснена спроба чітко окреслити елементи людської безпеки:

- економічна безпека (freedomfrompoverty);
- продукти харчування (foodsecurity);
- охорона здоров'я (healthsecurity);
- безпека навколишнього середовища (environmentalsecurity);
- особиста безпека (personalsecurity);

- суспільна безпека (communitysecurity);
- політична безпека (politicalsecurity) [3].

Методи узагальнення дозволяють розмежувати загрози на два напрями:

1) постійні загрози (проблеми харчування, медичного обслуговування, чистоти оточуючого середовища, політичної та економічної стабільності, соціального забезпечення);

2) надзвичайні загрози (техногенні катастрофи, збройні конфлікти).

Починаючи від часу оприлюднення документа, академічні кола намагаються пристосувати окреслені напрями до певної ситуації або території. На даному етапі серед таких яскравих прикладів слід виокремити японську та канадську школи. Обидві країни інтегрували положення "HumanSecurity" до національних зовнішньополітичних стратегій.

Японський підхід передбачає дослідження всіх існуючих загроз людського виживання: погіршення екології, недотримання прав людини, транснаціональну злочинність, наркоторгівлю, інфекційні захворювання тощо. Канадська позиція ширша і трактується, як свобода постійних загроз правам людей, безпеці їх життя. Крім зазначених шкіл, низка академічних досліджень також досить широко інтерпретує об'єкт дослідження. Це праці Дж. Нефа, Л. Рід, М. Техранян, В. Асташина та інших.

Плюралізм підходів до інтерпретації визначень і формування понятійно-категоріального апарату, тим не менш, не заважає інституціоналізації наукових напрямів. Передбачуваною проблемою стала інтеграція теоретичних підходів до практичної площини. На нашу думку, найефективнішим і найактуальнішим кроком, на початкових етапах імплементації положень концепції "HumanSecurity" до відповідних галузей людської

діяльності є підготовка кваліфікованих кадрів. Нині чітко простежується потреба підготовки нового покоління професіоналів, які б максимально орієнтувалися в багатопредметній сфері безпеки людини.

Заходом, покликаним виконати це завдання, став проект у межах програми Темпус* під назвою "Безпека Людини на територіях, забруднених радіоактивними речовинами". Проект присвячений організації особистісної безпеки на радіологічно-забруднених територіях. Як було зазначено вище, часто в підходах до реалізації безпекових стратегій визначальним є територіальний або галузевий чинник. У нашому випадку йдеться про території, які свого часу підлягали, або підлягають, забрудненню внаслідок техногенної катастрофи.

Можливо, найжахливішою антропогенною катастрофою кінця ХХ століття стала аварія на Чорнобильській атомній електростанції (ЧАЕС). П'ять регіонів Республіки Білорусь, Російської Федерації та України зазнали інтенсивного радіологічного зараження. Унаслідок аварії тяжкими радіонуклідами було заражено та втрачено на роки понад 10 мільйонів гектарів сільськогосподарських угідь. Більше 23% територій Білорусі було забруднено радіоактивними ізотопами, зокрема – цезієм-137 [4].

Окрім Чорнобильської катастрофи, територія Російської Федерації також підлягала радіоактивному зараженню внаслідок Киштимської аварії. У вересні 1957 року на виробничому об'єднанні "Маяк", одному з найбільших центрів переробки ядерних відходів (відходи АЕС, атомних підводних човнів), сталася техногенна катастрофа. Через порушення системи охолодження стався вибух, капсулу з 80 тонами відходів було зруйновано. Радіоактивні речовини піднялись повітря на висоту 1-2

---

*530644-TEMPUS-1-2012-1-ES-TEMPUS-JPCR

кілометри. Унаслідок трикутника Челябінськ-Скатеринбург-Тюмень були заражені, за різними оцінками, до 20 тис. кв. кілометрів. У зоні забруднення перебувало 217 населених пунктів, у яких проживало 272 тис. осіб. Східно-Уральський радіоактивний слід складався переважно з цезію-137 і стронцію-90 [5].

Проблеми радіоактивного ураження актуальні й донині. Аварія, яка сталась у вересні 2011 року на Фукусіма-І, є яскравим підтвердженням цього. Два роки потому, американські екологи під час дослідження тихоокеанської флори й фауни знайшли на узбережжі Каліфорнії заражені радіоактивними відходами популяції тунця [6].

Саме тому гостро постає питання підготовки професіоналів нової генерації, які б розв'язували проблеми мультидисциплінарного характеру на територіях України, Росії та Білорусі, які постраждали від радіоактивного ураження. На територіях, заражених унаслідок Киштимської та Чорнобильської катастроф, зараз проживають понад 10 мільйонів осіб. Їхня безпека залежить від стану навколишнього середовища, якості надання медичної допомоги, продуктів харчування (вирощуваних на зазначених територіях) і соціально-політичної ситуації. Наразі жодна з країн не може похизуватися підготовкою фахівців, які мають одночасно високий рівень компетенції в зазначених галузях.

У межах Національної програми пріоритетів національного розвитку 2006 року уряд України ухвалив Національну програму медичного та біологічного захисту навколишнього середовища, яка передбачає правову підтримку компаній та організацій, що впроваджують наукові інноваційні методи в процесі знезаражування радіозабруднених територій. Уряди Російської Федерації та Республіки Білорусь впровадили наукову програму Знезаражування територій (2005 р.). Зазначені національні

ініціативи теж вимагають кадрів обізнаних у тонкощах функціонування забруднених територій.

Ці програми з-поміж інших покликані забезпечити безпечне перебування населення на територіях відповідно до концепції "HumanSecurity", з огляду на яку, як уже зазначалося вище, національні інтереси держави досягаються через добробут окремого індивіда.

У межах проекту виділено напрями, які не суперечать "HumanDevelopmentReport" 1994 р. (рис. 1).

Рис. 1. Відповідність галузей безпеки в проекті Tempus "Human security on contaminated areas" до "Human Development Report"

Загалом у проекті беруть участь 19 університетів

Починаючи з вересня 2014 року дванадцять університетів (по 4 з України, Росії та Білорусі) мають

розпочати навчання випускників магістратури (магістрантів) та аспірантів за відповідною програмою.

Вищі навчальні заклади було розбито на робочі групи (РГ) відповідно до галузевого спрямування. Склад учасників виглядає так:

Робоча група 2 «Безпека навколишнього середовища»

- Університет Парми (Італія);
- Воронежський державний університет (Російська Федерація);
- Національний університет ядерної енергетики та промисловості (Севастополь, Україна);
- Міжнародний державний екологічний університет ім. О.Д. Сахарова (Мінськ, Білорусь).

Робоча група 3 – "Якість харчування":

- Шведський аграрний університет (Уппсала, Швеція);
- Челябінський державний університет (Челябінськ, Російська Федерація);
- Житомирський державний технологічний університет (Житомир, Україна);
- Державний аграрний університет (Гродно, Білорусь);
- Український науково-дослідний інститут лісового господарства та агролісомеліорації ім. Г.М. Висоцького, Поліське відділення (Житомир, Україна).

Робоча група 4 – "Охорона здоров'я":

- Університет Флоренції (Італія);
  - Ризький технічний університет (Рига, Латвія);
  - Тюменська медична академія (Російська Федерація);
  - Медичний університет ім. М.І. Пирогова (Вінниця, Україна);
  - Гродненський державний медичний університет (Гродно, Україна).
- WG5 - "Безпека Людини та суспільство":*
- Університет Кордобі (Іспанія);

- Уральський федеральний університет (Єкатеринбург, Російська Федерація);

- Київський міжнародний університет (Київ, Україна);

- Білоруський державний університет (Мінськ, Білорусь);

Як бачимо, у проєкті, направленому на підготовку фахівців, беруть участь вищі навчальні заклади різного фахового спрямування. Координація роботи представників університету проводиться в межах *робочої групи 1* на базі Ризького технічного університету.

На етапі модернізації вже існуючих магістерських програм головним питанням є досягнення певної універсальності для різних напрямів і спеціальностей. Наприклад, Уральський федеральний університет планує модернізацію навчального плану спеціальності "Політологія", Білоруський державний університет – "Правознавство", Київський міжнародний університет – спеціальності "Міжнародна інформація" галузі знань "Міжнародні відносини". У свою чергу, Університет Кордобі планує започаткування нової, окремої спеціальності "Безпека людства". Це питання досить актуальне для регіону Андалусії, оскільки там розміщене кладовище ядерних відходів.

У Київському міжнародному університеті для студентів магістратури пропонується впровадити шість нових дисциплін:

1. Основи радіології:

а) побудова атому, радіоактивність;

б) проблеми радіаційного забруднення;

в) проблеми навколишнього середовища,

продуктів харчування та медичного обслуговування на уражених територіях.

2. Основи прикладних наук:

а) статистика;

- б) експертні системи;
- в) аналіз ризиків;
- г) системний аналіз та основи прийняття рішень;
- д) теорія конфліктів.

3. Сталий розвиток суспільства та "Безпека людства":

- а) моделі використання природних ресурсів;
- б) організація міжінституційного співробітництва в сфері "Безпеки людства";
- в) теоретичні засади "Безпеки людства";
- г) моделі розвитку навколишнього середовища;
- д) міжнародні та національні програми сталого розвитку людства.

4. Методи й засоби забезпечення "Безпеки людства" на радіоактивно забруднених територіях:

- а) історія радіаційних катастроф;
- б) основи радіологічної безпеки;
- в) співробітництво органів місцевої влади з міжнародними організаціями у сфері безпеки населення, яке проживає на забруднених територіях;
- г) системний підхід у розв'язанні проблем, спричинених ядерними катастрофами.

5. Правові аспекти та права людини на радіоактивно забруднених територіях:

- а) правовий статус радіоактивно забруднених територій;
- б) правове забезпечення екологічної безпеки радіоактивно забруднених територій;
- в) правова підтримка виробництва продуктів харчування;
- г) правове регулювання медичного обслуговування населення, яке проживає на радіоактивно забруднених територіях;
- д) радіологічна безпека та права людини.

б. Інформаціологічний культурологічний аспекти "Безпеки людства".

- а) основи інформаціології;
- б) забезпечення відкритості інформації;
- в) освіта людей, які мешкають на радіоактивно забруднених територіях;
- г) індивідуальна й масова культура населення;
- д) процеси інформаційного обміну у сфері безпеки людства.

Виходячи зі змісту модулів, запропонованих для запровадження до навчального плану, слід зауважити таке:

- прикладні дисципліни і дисципліни технічного спрямування можуть викликати певні труднощі у здобувачів, які здобули ступінь бакалавра у сфері гуманітарних наук ("Політологія", "Правознавство");

- зважаючи на інтеграцію України до Європейського освітнього простору, у процесі розробки навчально-методичного забезпечення важливим моментом є дотримання "Дублінських дескрипторів", які передбачають значно ширше тлумачення компетенцій студентів (знання та розуміння, застосування знань, винесення суджень, комунікативні навички, педагогічні навички та здатність до подальшої самоосвіти);

- уже на етапі вироблення підходів до запровадження комплексу дисциплін проявляється занепокоєння експертів проекту щодо легімітизації змін навчального плану національними профільними міністерствами (у випадку з Україною – Міністерство освіти і науки та Міністерство охорони здоров'я).

Проблеми, перелічені вище, певним чином ускладнюють завдання підготовки фахівців, утім початок упровадження принципів задекларованих у доповіді ООН до практичної площини – покладено.

З великою часткою впевненості можна стверджувати, що підготовка висококваліфікованих кадрів у сфері "Безпеки людства" є найефективнішим методом розв'язання окресленої проблеми.

Література

1. HumanSecurityReport [електроний ресурс].Режим доступу: <http://www.hsrgroup.org/human-security-reports/2012/overview.aspx>
2. Booth K., Dunn T. LearningbeyondFrontiers // HumanRightsinGlobalPolitics. Cambridge: CambridgeUniversityPress, 1999. – P. 303–328.
3. UnitedNationsDevelopmentProgramme (1994): HumanDevelopmentReport. [електроний ресурс]. Режим доступу:<http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1994/>
4. Шишкин А. Г. Чернобыль – Радиоэкологические исследования грибов и дикорастущих ягод. К., 2003. – 312 с.
5. Trabalka J.R., Eymann L.D., AuerbachS.I. Analysis ofthe 1957 – 1958 Sovietnuclear accident. – Science, М., 18.07.1980
6. FukushimaRadiationAffecting US Tuna. [електроний ресурс]. Режим доступу:<http://theenergycollective.com/energyrefuge/266341/fukushima-radiation-affecting-us-tuna>.

One of the most horrible anthropogenic incidents of the last XX century was the Chernobyl catastrophe, from which it was passed 25 years. Five regions of the Republic Belarus, Russian Federation and Ukraine were exposed to the intensive radioactive contamination. Therefore, there is a strong need for training of new generation of professionals which can fully decide multidisciplinary problems existing on the territories

contaminated by radioactive nuclear agents during the technological disasters.

These Programs analyzed above and other initiatives aimed at providing of safe condition of human being at the territories polluted by the radioactive agents come within the "Human Security" concept which among other points is arguing that the proper referent for security should be the individual rather than the state. It holds that a people-centered view of security is necessary for national, regional and global stability. Human security argues that the scope of global security should be expanded to include threats in wider range of areas including those that Project is targeted: environment, quality of food, public health and social protection.

Keywords: human security, contaminated territories, European Higher Education Area, radiation, Tempus.

Исследована актуальность нового образовательного и академического направления "Безопасность человечества", проблемы связанные с его внедрением в учебный процесс вузов стран Европы, Украины, России и Белоруссии.

Ключевые слова: безопасность человечества, заражены территории, Европейское образовательное пространство, радиация, Tempus.